

АСНОЎНЫЯ ВІДЫ ТРАНСФАРМАЦЫІ КЛІШЭ Ў ТЭКСЦЕ

Цеплякова А. Дз. (Установа адукацыі “Магілёўскі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. А. Куляшова”,
кафедра германа-раманскай філалогіі)

Анатацыя. Разгледжаны розныя класіфікацыі трансфармацыйных прыёмаў устойлівых спалучэнняў слоў у тэксце.

У мовазнаўстве існуюць розныя класіфікацыі трансфармацый устойлівых спалучэнняў слоў у тэксце.

Прыёмы трансфармацыі ў маўленні разнастайных клішэ разглядаюцца ў артыкулах Э.Б. Наву-
мава [4], А.М. Савінай [5], А.Я. Савянковай [6], Р.Я. Крэйдліна [2], В.М. Макіенкі і К.П. Сідарэнкі [3],
Я.Я. Іванова [1] і іншых даследчыкаў.

Э.Б. Навумаў вылучыў два тыпы трансфармацыі фразеалагічных адзінак: дэфармацыю (замену аднаго кампанента фразеалагізма, увядзенне дапаўняльнага кампанента, вывядзенне, выключэнне са складу фразеалагічнага звароту аднаго ці некалькіх кампанентаў і г. д.), якая дзейнічае ў асноўным у сферы “плана выражэння,” і мадыфікацыю (відазмяненне), якая закранае толькі “план зместу” [4, с. 72]. Даследчык апісаў таксама кантамінацыю ўстойлівых спалучэнняў, у выніку якой утвараецца аказіянальны фразеалагізм, а таксама выкарыстанне зместу фразеалагізма, яго вобраз [4, с. 73–74].

А.М. Савіна апісала структурныя трансфармацыі прыказак, прымавак і блізкіх да іх клішаваных выразаў у маўленні: 1) далучэнне якіх-небудзь элементаў; 2) скарачэнне якіх-небудзь элементаў; 3) падстаноўка якіх-небудзь элементаў замест тых ці іншых ужо наяўных; 4) перастаноўка тых ці іншых элементаў унутры клішаваных выразаў [5, с. 210].

А.Я. Савянкова вылучыла тры групы трансфармацыйных прыёмаў прыказак і прымавак (структурныя, семантычныя і структурна-семантычныя), аднак апісала толькі асобныя структурныя трансфармацыйныя прыёмы прыказак і прымавак у маўленні: 1) скарачэнне кампанетнага складу, або эліпсіс, рэдукцыя, скарачэнне, сціск; 2) пашырэнне кампанетнага складу, або ўклініванне. Даследчыца вылучыла дзве разнавіднасці ўклінівання: 1) ўклініванне слоў і словазалучэнняў, сінтаксічна звязаных з кампанентамі парэміі; 2) ўклініванне слоў, словаазлучэнняў і сказаў, сінтаксічна не звязаных з кампанентамі парэміі [6].

Р.Я. Крэйдлін апісаў тыповыя трансфармацыйныя змяненні афарызмаў, у тым ліку і крылатых слоў: т. зв. “дыктальныя” (усячэнне, далучэнне новай часткі, падстаноўка і ўстаўка, устаўка афарызма ў стандартны кантэкст, склейка афарызмаў і інш.) і “мадальныя” (аўтарызацыя, канкрэтызацыя, змена модуса паведамлення і інш.) [2].

В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка вылучылі наступныя трансфармацыі крылатых слоў (пушкінізмаў): 1) стандартныя пераўтварэнні (канкрэтызацыя злучальнасці, пераход сцвярджальнай формы ў адмоўную, сінтаксічная інверсія, ужыванне ў супастаўленні і інш.); 2) структурныя пераўтварэнні (замена кампанентаў, пашырэнне кампанетнага складу і інш.); 3) трансфармацыі, заснаваныя на вычлененні ключавага кампанента; 4) аказіянальныя трансфармацыі; 5) семантычныя трансфармацыі; 6) утварэнне аўтарскага аказіянальнага фразеалагізма па мадэлі [3, с. 19]. Даследчыкі апісалі таксама марфалагічныя і камбінаваныя змяненні крылатых слоў [3, с. 25–27].

Я.Я. Іваноў адзначыў, што пэўны рэпертуар трансфармацыйных прыёмаў мае ўніверсальны характар, які выяўляецца найперш у тым, што асновай пераважнай большасці адпаведных пераўтварэнняў з’яўляюцца чатыры базавыя трансфармацыі знешняй формы моўнага знака – 1) субстытуцыя; 2) элімінацыя; 3) інверсія; 4) анексія (далучэнне нейкай новай часткі) [1, с. 467].

Агляд класіфікацый трансфармацый устойлівых спалучэнняў слоў, прапанаваных рознымі даследчыкамі, паказаў, што ў кожнай класіфікацыі існуюць пэўныя недакладнасці і супярэчнасці. У сваіх класіфікацыях даследчыкі вылучаюць як аднолькавыя, так і розныя трансфармацыйныя прыёмы. У сваю чаргу, нягледзячы на гэта, усе даследчыкі разглядаюць сінтаксічныя трансфармацыйныя прыёмы. Так, напрыклад, увядзенне ў стандартны кантэкст разглядае толькі Р.Я. Крэйдлін, анексію – А.М. Савіна, Р.Я. Крэйдлін і Я.Я. Іваноў, інверсію – А.М. Савіна, Я.Я. Іваноў, В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка, элімінацыю згадваюць усе даследчыкі, акрамя В.М. Макіенкі і К.П. Сідарэнкі, устаўку – таксама ўсе, акрамя Р.Я. Крэйдліна і Я.Я. Іванова, субстытуцыю не разглядае толькі А.Я. Савянкова.

Адны і тыя ж трансфармацыйныя тыпы і прыёмы даследчыкі называюць па-рознаму. Так, напрыклад, структурныя змяненні Р.Я. Крэйдлін называе “дыктальнымі”, а Э.Б. Навумаў – дэфармацый. У многіх выпадках трансфармацыйныя прыёмы падаюцца без тэрміналагічных абазначэнняў, толькі апісальна. Так, элімінацыю Э.Б. Навумаў называе вывядзеннем, выключэннем са складу фразеалагічнага звароту аднаго ці некалькіх кампанентаў, А.М. Савіна – скарачэннем якіх-небудзь элементаў, А.Я. Савянкова – скарачэннем кампанетнага складу, або эліпсісам, рэдукцыяй, скарачэннем, сціскам, Р.Я. Крэйдлін – усячэннем. Субстытуцыю Э.Б. Навумаў называе заменай аднаго кампанента фразеалагізма, А.М. Савіна – падстаноўкай якіх-небудзь элементаў замест тых ці іншых ужо наяўных, Р.Я. Крэйдлін – падстаноўкай і ўстаўкай, В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка – заменай кампанентаў. Анексію А.М. Савіна называе скарачэннем якіх-небудзь элементаў, Р.Я. Крэйдлін далучэннем новай часткі. Устаўку Э.Б. Навумаў называе ўвядзеннем дапаўняльнага кампанента, В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка, а таксама А.Я. Савянкова – пашырэннем кампанетнага складу (акрамя гэтага А.Я. Савянкова – яшчэ і “ўклініваннем”). У некаторых выпадках розныя трансфармацыйныя прыёмы даследчыкамі не размяжоўваюцца. Так, напрыклад, А.М. Савіна разглядае анексію і ўстаўку разам і называе далучэннем якіх-небудзь элементаў.

В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка вылучаюць стандартныя пераўтварэнні, трансфармацыі, заснаваныя на вычлененні ключавага кампанента, аказіянальныя і марфалагічныя трансфармацыі. Унутры стандартных трансфармацый даследчыкамі часткова апісваюцца як сінтаксічныя (напр., сінтаксічная інверсія і інш.), так і мадальныя (напр., пераход сцвярджальнай формы ў адмоўную і інш.) трансфармацыйныя

прыёмы. Р.Я. Крейдлін разглядае мадальныя трансфармацыі даволі грунтоўна і вылучае такія іх тыпы, як аўтарызацыя, канкрэтызацыя, змена модуса паведамлення і інш.

Э.Б. Навумаў, а таксама В.М. Макіенка і К.П. Сідарэнка разглядаюць кантамінацыю, або камбінаваныя змяненні, а таксама інтэртэкстуальныя трансфармацыйныя прыёмы (семантычныя трансфармацыі і ўтварэнне аказіянальных фразеалагізмаў).

Такім чынам, ні адна з прапанаваных даследчыкамі класіфікацый тыпаў трансфармацый разнастайных устойлівых спалучэнняў слоў, у тым ліку і крылатых, не з'яўляецца, на наш погляд, дакладнай і несупярэчлівай. Існуючыя класіфікацыі трансфармацыйных тыпаў і самі трансфармацыйныя прыёмы патрабуюць істотнага ўдакладнення.

Літаратура

1. Іваноў, Я. Я. Аб другасным спосабе дэрывацыі непрэцэдэнтных афарызмаў / Я. Я. Іваноў // Грани слова : сб. науч. статей к 65-ю проф. В. М. Мокиенко. – М. : ЭЛПИС, 2005. – С. 463–468.
2. Крейдлин, Г. Е. Структура афоризма / Г. Е. Крейдлин // Проблемы структурной лингвистики: (1985–1987) / отв. ред. В. П. Григорьев. – М. : Наука, 1989. – С. 196–206.
3. Мокиенко, В. М. Словарь крылатых выражений Пушкина / В. М. Мокиенко, К. П. Сидоренко. – СПб. : Изд-во СПбГУ; Фолио-Пресс, 1999. – 752 с.
4. Наумов, Э. Б. Способы трансформации фразеологизмов (на материале произведений И. Ильфа и Е. Петрова) / Э. Б. Наумов // Русский язык в школе. – 1971. – № 3. – С. 71–74.
5. Саввина, Е. Н. О трансформациях клишированных выражений в речи / Е. Н. Саввина // Паремнологические исследования : сб. ст. / Ин-т востоковедения; сост. Г. Л. Пермякова. – М. : Наука, 1984. – С. 202–222.
6. Савенкова, А. Е. Структурное преобразование пословиц и поговорок в речи / А. Е. Савенкова // Русский язык в школе. – 1987. – № 4. – С. 69–73.